

Sverige, världen och det frånvarande Norden

– om kulturella rum hos Birgitta Trotzig

By Krzysztof Bak,

Stockholms universitet / Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Rethinking Scandinavia – CSS Publications Web Quarterly
Issue II. Published in July 2018

På Birgitta Trotzigs kulturgeografiska karta saknas Norden som självständig storhet. I sina uppsatser, debattinlägg och intervjuer skapar hon olika intranationella och internationella rumskonstruktioner, men begreppet Norden väcker inte hennes intresse. Om man söker på bokstavskombinationen *nord* i hennes artikelantologier, får man träffa som "nordafrikan", "Nordryssland", "Nordeuropa", "Gare du Nord", men aldrig *Norden*.¹ Samma nollfrekvens uppvisar uttrycken *Skandinavien*, *skandinavisk* och *skandinav*.

Nordens frånvaro i Trotzigs publicistik kan härledas ur minst fyra faktorer. De förtjänar att diskuteras närmare, eftersom de både ger värdefulla inblickar i Trotzigs imaginärt-kognitiva universum och kastar ljus över en mer generell mekanism bakom Nordens relativt undanskymda plats i dagens litteraturvetenskapliga diskurs.

För det första bygger Trotzig sin mentala världsmodell med metaforiska snarare än med metonymiska kategorier. Hennes spatials verklighetsbild struktureras av ekvivalensprincipen med dess två poler: likhet och motsats eller – för att citera Roman Jakobson – "similarity and dissimilarity, synonymity and antonymity".² De centrala stationerna i hennes antitetiskt koncipierade kulturrum är – på det mest elementära planet – "här hemma" och "där borta". Den paradigmatiske företrädaren för "här hemma"-positionen är Sverige. Även om Trotzig av recensenter ofta stämplat som "en främmande exotisk fågel i vårt litterära liv"³, har hon själv visat stor samhörighet med sitt land och dess kultur. "Men i Sverige hör jag hemma", deklarerar hon i en intervju.⁴ "Jag solidariserar mig helt med denna ö", intygar hon i en annan.⁵ Den paradigmatiske representanten för Trotzigs "där borta"-position är världen. Visserligen refererar hon gärna till Europa, exempelvis när hon berättar att "Min generation var väldigt europeisk. Vi åkte till Frankrike, Italien, Spanien och Grekland med Baudelaire i kappsäcken".⁶ Eller när hon drygt ett decennium senare konstaterar: "Numera åker folk till Berlin för att komma ut. Vår generation for till Paris".⁷ Men samtidigt betonar Trotzig att hon reste till Europa för att möta världen. Paris upplever

¹ Birgitta Trotzig, *Utkast och förslag. Essayer*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1962, s. 23; förf:s *Jaget och världen*, Stockholm: Författarförlaget, 1977, s. 91, 122, 129.

² Roman Jakobson, "Closing Statement: Linguistics and Poetics", i Thomas A. Sebeok (red.), *Style in Language*, Cambridge, Mass.: The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1960, s. 358. Jfr förf:s "Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances", i förf:s *Selected Writings. II. Word and Language*, The Hague: Mouton, 1971, s. 243, 254 ff.

³ Bitte Lundborg, "Att hålla lidandets sår öppet", *Aftonbladet*, 4/3 1968.

⁴ Ulla Siljeholm, "Med Södergran och Trotzig i det 'exotiska Västerås'", *Vestmanlands Läns Tidning*, 6/6 1980.

⁵ Eva Vejde, "En blandning av mörkt och ljus", *Blekinge Läns Tidning*, 12/7 1980.

⁶ Elsa Boström, "'Själens – vår skydds-ort'", *Hufvudstadsbladet*, 17/4 1986.

⁷ K. Arne Blom, "Författaren och katoliken Birgitta Trotzig: 'Jag tyckte Martin Luther hade fel!'", *Tidningen Boken*, 1998:5, s. 14.

hon som "världsstaden", "den väldiga människostaden", ett hoppacikat "konglomerat av folkslag och raser" där man träffar "människor från hela världen".⁸

Sina två huvudcentra, Sverige och världen, samordnar Trotzigs via en kombinerad motsats- och likhetsrelation. Världen står för öppenhet och idémässig kreativitet, men också för maktnissbruk, förtryck och väpnad konflikt. Trotzigs liknar Frankrikes huvudstad vid en stor "utnyttjandemaskin" och påminner om att Algerietkriget, "ett krig av tortyr och namnlöst elände", också pågick

inne i och omkring själva Paris. Vägg i vägg med konsthandelsvärlden – ceremonierna, ritualerna på de grå sammetsmattorna i den diskreta belysningen där smyckena och skatterna glimmade – levde skräckens och krigets värld. På poliskom[m]issariatet vägg i vägg med vernissagen torterade man.⁹

Sverige kopplas till fred och social trygghet men också till instängdhet, homogenitet och tanketorka. Det svenska "Nifelhem" beskrivs som "ett stilla bakvatten", som i kontrast till "ett sjudande Europa" kännetecknas av "kvävande sterilitet" och "förstening".¹⁰ Samtidigt uppfattar Trotzigs sitt land som en åskådlig och koncentrerad symbol för vad världen egentligen är eller håller på att bli. Vid flera tillfällen sätter hon uttrycken *Sverige*, *svensk* och *svenskhets* inom citationstecken för att låta dem "stå för tendenser i samtiden som jag har svårt för eller inte kan acceptera. Det ligger dock en viss sanning i att de, av olika orsaker, är ovanligt tydliga här".¹¹ Alla de problem hon konfronteras med i världsstadens människomyller – exploatering, misshandel, tortyr – återfinns Trotzigs också i sitt eget land: "det är precis här som överallt annars, men man kan inte tala om det".¹²

Att på denna tudelade, ekvivalensbaserade världskarta etablera ett självständigt Nordenkoncept skulle kräva ett bruk av de metonymiska kategorierna närhet och gradering. Men de gånger Trotzigs möter fenomen med nordisk relevans föredrar hon att förstå dem via sina gängse metaforiska verktyg. Resultatet blir att de nordiska elementen inkorporeras antingen i Sverige eller i världen samtidigt som de sätts i motsatsrelation till den andra binära positionen. Betecknande nog berömmar Trotzigs hemstaden Lund inte för att den ligger nära Danmark utan för att den är en del av kontinenten:

Lund är en "östersjöstad", mer allmänt europeisk än specifikt svensk, [...] kanske det är därför jag känner mig hemma där. Det riktiga Sverige börjar först i Småland!¹³

I andra fall identifierar Trotzigs det nordiska med det svenska och sätter det i opposition till världen. Sitt beslut att återvända till Sverige efter 15 år i Frankrike förklarar hon exempelvis med att "Jag började tycka illa om det franska språket, längtade efter att höra det svenska

⁸ Trotzigs, *Jaget och världen*, 1977, s. 109; Ulla Nyman, "Mina verk inte dystera. Skildrar verkligheten", *Sydsvenska Dagbladet*, 15/12 1977. Världsmetropolen Paris kommenteras av Trotzigs i programmet "Författare idag: Birgitta Trotzigs", prod. Märilt Andersson, Sveriges Television, TV 1 11.6.1985, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=yTMi9Y7vdU> (intervall: 18:10–20:30) (hämtat 3.6.2018). I intervallet utnyttjas ett avsnitt ur Birgitta Trotzigs, *Ett landskap. Dagbok – fragment 54–58*, Stockholm: Bonnier, 1959, s. 59 ff.

⁹ Trotzigs, *Jaget och världen*, 1977, s. 109; förf:s "Anti-värld. Om skulptören Jörgen Haugen Sörensen", *Ord och Bild*, 1976:7, s. 397.

¹⁰ Birgitta Trotzigs, "Medborgerligt att gå emot", *Moderna Tider*, 1998:5, s. 14; förf:s "Det sekulariserade Sverige: det sakrala hemligheter", i *Lycksalighetens halvö. Den svenska välfärdsmodellen och Europa*, Stockholm: Sekretariatet för framtidsstudier, FRN, 1987, s. 93, 103 f; Nils Gunnar Nilsson, "Den årstid där evigheten börjar", *Sydsvenska Dagbladet*, 7/4 1985.

¹¹ Agneta Pleijel, "Människan, skapelsen, skapandet. Ett samtal med Birgitta Trotzigs", *Ord och Bild*, 1982:1, s. 12; Trotzigs, "Det sekulariserade Sverige", 1987, s. 79, 91 f, 104.

¹² Trotzigs, "Medborgerligt att gå emot", 1998, s. 14.

¹³ Ylva Eggehorn, "I Birgittas fotspår", *Svenska Journalen*, 1993:20, s. 9; Nyman, "Mina verk inte dystra", 1977.

talas ute i samhället. Jag saknade ljuset i det svenska och nordiska landskapet”.¹⁴ Det svenska och det nordiska används här närmast synonymt. Trotzig kan också kombinera motsats och likhet i en och samma utsaga, men utan att det resulterar i något autonomt Norden. I en intervju i *Blekinge Läns Tidning* menar hon att Sverige i kontrast mot Frankrike och övriga Europa är “ganska litet”, har “en speciell mentalitet” och bildar en skyddad “ö” för att i nästa steg ersätta motsats med likhet:

Men den kultur som Sverige och Finland har, är bara en gren på den europeiska kulturen. Man behöver lära känna sina rötter, därför behöver man resa utomlands.¹⁵

Det plötsliga och något överraskande omnämmandet av Finland leder inte till någon Nordendiskussion. Då Trotzig fortsättningsvis närmare preciserar den lilla öns mentalitet refererar hon enbart till Sverige.

Den andra faktorn bakom Nordens frånvaro i Trotzigs föreställningsvärld är att hennes kulturgeografiska karta snarare är deduktivt än induktivt koncipierad. Hennes två binära huvudcentra Sverige och världen är framvuxna ur en hermeneutisk aktivitet, förankrad mer i en läsning av teoretiska texter än i något empiriskt undersökande. Det svenska kulturklimatets patologier diagnostiserar hon med hjälp av den franska nyteologen Henri de Lubacs inflytelserika uppgörelse med moderna kontinentala ateismen.¹⁶ Hennes världsmodell är med andra ord metaforisk inte bara därför att den bygger på ekvivalensprincipen utan också därför att den arbetar med överföring av idégoods. Då hon upprepade gånger sätter uttrycket *Sverige* inom citationstecken, markerar hon inte bara att hemlandet är en symbol för världen utan också att det är en produkt av ett interpretativt “enhetsgrepp”, en snarare “drömd” än verklig “föreställning”.¹⁷ Tankekonstruktioner som är kalibrerade på detta sätt är i regel extremt rymliga och anpassningsbara. Trotzig har inget behov av att skapa andra orienteringskategorier, eftersom hennes grundmönster kan användas på vilka lokaliteter som helst. Med hjälp av sina två konceptuella huvudstationer tolkar Trotzig även inomsvenska relationer där Stockholm, Skåne, Östergötland, Västsverige och så vidare får turas om att spela världens respektive Sveriges roll. I en intervju i *Vestmanlands Läns Tidning* ställer hon till exempel Sydsverige mot “landskapet här i Västerås”, som hon finner “våldigt exotiskt, kanske därför att jag aldrig bott här”.¹⁸ På ett motsvarande vis bemöter hon skandinaviska kulturrum. I en uppsats om Edith Södergran ersätter Trotzig det provinsiella Sverige med det lika stela och efterblivna Kulturfinland med dess “fastlagda regler för tillbörlig härkomst och gott litterärt sätt och vett”, medan Paris och världens roll får övertas av “Kejsarmordens, attentatens, nihilistavrättningarnas, svältmassornas, de begynnande

¹⁴ Jadwiga Kurowska, “Språket gör verkligheten tydlig”, *Skånska Dagbladet*, 20/6 1993.

¹⁵ Vejde, “En blandning av mörkt och ljus”, 1980.

¹⁶ Henri de Lubac, *Le Drame de l'humanisme athée*, Paris: Éditions Spes, 1945, s. 335 ff, 349 ff; Hans Urs von Baltasar, *Henri de Lubac. Sein organisches Lebenswerk*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1976, s. 39 ff; Pleijel, “Människan, skapelsen, skapandet”, 1982, s. 10.

¹⁷ Trotzig, “Det sekulariserade Sverige”, 1987, s. 78.

¹⁸ Siljeholm, “Med Södergran och Trotzig i det ‘exotiska Västerås’”, 1980.

storstreckernas väldiga förvirrade miljonmetropol” Sankt Petersburg och den schweiziska kurorten Davos med dess “internationella klientel, bibliotek på olika språk, konserter, teatergästspel”.¹⁹ I en essä om den danska skulptören Jörgen Haugen Sørensen avvisar Trotzig det nordiska explicit som en trångsynt klyscha. Hon berättar om en incident hon själv fick bevittna på konstnärens första vernissage på Galerie Ariel i Paris:

Parisdebut – sherry, handkyssar. [Jörgen] stod bland sina skulpturer och log egendomligt snett. “Danois – mais il n’a pas le charme nordique de Lindstroem”, var till exempel en replik som vi, förstenade, hörde sorla fram under en vernissagehatt.²⁰

Samtidigt som det nordiska desavoueras som koncept skrivs Haugen Sørensen in i den normala Sverige/världen-mallen med det lilla Danmark respektive “Paris och Italien, Verona” som kartans två poler.²¹

Tack vare sin tänjbarhet kan Sverige/världen-modellen underkastas olika slags modifieringar, korsningar, fördubblingar för att så adekvat som möjligt beskriva både svenska, nordiska och europeiskt-transkontinentala spatialiteter. I den självbiografiska essän “Från en ort till en annan” underkastas den binära modellen en halsbrytande kiastisk omkullkastning. Essän tar sin startpunkt i Trozigs hemstad Göteborg, som beskrivs enligt världsmetropolens schema. Det är “En utåtvänd våldsam stad”, som på inget sätt liknar “det övriga Sverige, det stelnade drömförskjunkna i sig själv inåtvända tajgalandet”. Här är “allt uppbrott, rörelse, förändring”.²² Från hamnen vid Västerhavet går båtar “ut i världen” och når “ända fram till Amerika”.²³ En peripeti i essäns narration inträffar då Trotzig vid nio års ålder förvisas från sin “stad som var världen” och tillsammans med sina föräldrar, nyutexaminerade läroverkslärare, tvångsflyttas till “östra Skåne, sydöstra Sverige”.²⁴ Man förväntar sig här att hon ska beskriva den nya platsen enligt Sveriges matris. Så sker också inledningsvis. Exilorten Kristianstad presenteras som “en platt, trivial, på alla sätt vedervärdig liten stad. Grått, hårt, instängt, inspärtrat”.²⁵ Men det visar sig snart att förvisningsplatsen är mer främmande, oförutsägbart, global än det mondäna Göteborg. Vid Östersjöns öppenhet mot “förgångna folkstammar”, okända “sagovärldar” och “väldiga stjärnor” framstår Västerhavets kosmopolitism som något ytligt, begränsat, hemtamt provinsialt. Mitt inne i denna kulturgeografiska rockad aktualiserar Trotzig ett nordiskt element. Under en skidtur ute vid Östersjökusten möter hon och hennes far en gammal man som trots att han är skåning ger ett alldeles utländskt intryck:

Från vilket land, från vilken tid kommer han? Ja, detta är också vårt land, Sverige. Och: vi förstår inte vad han säger. Det är inte svenska,

¹⁹ Birgitta Trotzig, *Porträtt. Ur tidshistorien*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1993, s. 63 f, 67.

²⁰ Trotzig, “Anti-värld”, 1976, s. 400.

²¹ Trotzig, “Anti-värld”, 1976, s. 398.

²² Birgitta Trotzig, “Från en ort till en annan”, *Allt om Böcker*, 1982:1, s. 2.

²³ Trotzig, “Från en ort till en annan”, 1982, s. 1. Jfr “Göteborg hamnen 1930-talet”, Järnvägshistoriskt forum, <http://jvmv2.se/forum/index.php?mode=thread&id=23402#p23476> (hämtat 3.6.2018).

²⁴ Trotzig, “Från en ort till en annan”, 1982, s. 2.

²⁵ Trotzig, “Från en ort till en annan”, 1982, s. 2. Jfr bilder från 1930-talets Kristianstad: “Västra Storgatan”, Regionmuseet Kristianstad, http://asp.kristianstad.se/kommunen/stark/-kulturmiljoinv/Foto_popup_till_EPiServer.asp?Filnamn=Pontonen-2b-o-agatan-RM.jpg (hämtat 3.6.2018), “Hantverkaregatan ca 1930”, Vilans Vänner Kristianstad, <http://www.vilan.org/langebroverkstad/-hantverkaregatan1930.jpg> (hämtat 3.6.2018).

liknar inte heller danska – det liknar bara ett slags urspråk, ett allmänidiom av uråldriga sträva läten.

Göteborgs och Västkustens hemmaposition övertas här inte bara av det rikssvenska utan också av det danska. Till listan över inhemska loci läggs så småningom också det europeiska: "Det är inte Europa längre, det är något annat". De numinöst färgade uttryck Trotzig använder för att beskriva Kristianstadstrakten – *magisk, mystisk, mytisk, uråldrig obegriplig, underlig* – skulle kunna indikera att förvisningsorten representerar ett slags utomvärldsligt tredje, som transcenderar den vanliga Sverige/världen-polariseringen. Men de bärande kategorierna "här hemma" och "där borta" sätts på inget vis ur spel. Östersjöns röst, står det i essäns slutmening, "leder bort den leder hem".²⁶ Det metaforiska oppositionsparet Sverige kontra världen visar sig vara så rymligt att det inte bara annekterar Norden och Europa utan – via en effektiv paradoxal uppochnvändning som gör det bortersta till det egnaste – också de epifaniska rummen.

Den tredje faktorn bakom Nordens frånvaro i Trotzigs publicistiska texter är att hon förser sin spatiala världskarta med en temporal dimension. Kulturgeografi återförs på kulturhistoria. Denna sorts tidsrumstänkande aktiverar Trotzig särskilt starkt vid hanteringen av binaritetens svenska pol. I enlighet med sin konfessionella tillhörighet härleder hon det nutida symbol-Sverige och dess patologier ur reformationen. I 1500-talets lutheranisering ser hon ett centralistiskt maktprojekt som förvandlade Sverige till "ett totalitärt-sakralt kristet kungadöme".²⁷ Det moderna folkhemmet med dess unifierande kontrolltendenser betraktar hon som en direkt förlängning av vasa-kungarnas nationalteokratiska styre.²⁸ Trotzigs reformationsfixerade tankemönster erbjuder ingen lämplig bas för att ge det protestantiska Norden en egen begreppslig identitet vid sidan av Sverige. Med sina tidsrelaterade verktyg skapar hon visserligen en del kulturgeografiska konstruktioner som är underordnade Sverige/världen-binariteten men inom denna modell åtnjuter viss autonomi. Ett sådant koncept är Polen, som under Sigismund "höll på att föra oss fullkomligt på avvägar" och som med sin katolskt inspirerade Solidaritetsrörelse skapade förvirring hos "vänsterdelen av svensk kulturopinion".²⁹ Ett annat sådant rum är Kakanien, "den sönderfallande och omkullstörtande habsburgmonarkins riken", som trots sin plats i "den europeiska civilisationens mitt" alstrade säregna "visioner".³⁰ Det lutheraniserade Norden förunnas dock aldrig en sådan grad av konceptuell självständighet. I den mån det uppfattas som ett homogent protestantiskt område inkorporeras det i den expansiva svenska "här hemma"-positionen. På de punkter det avviker från svensk konfessionell standard tolkas det via världens matris. Då Trotzig i en DN-intervju klagar över att "reformationen skar av Mariakulten" och

²⁶ Trotzig, "Från en ort till en annan", 1982, s. 2.

²⁷ Trotzig, "Det sekulariserade Sverige", 1987, s. 99.

²⁸ Pleijel, "Människan, skapelsen, skapandet", 1982, s. 11, 13; Trotzig, "Det sekulariserade Sverige", 1987, s. 91 ff.

²⁹ Trotzig, "Det sekulariserade Sverige", 1987, s. 83, 90; Trotzig, *Porträtt*, 1993, s. 184 ff; Pleijel, "Människan, skapelsen, skapandet", 1982, s. 9.

³⁰ Trotzig, *Jaget och världen*, 1977, s. 37, 62; Salomon Schulman, "I denna den kristligaste av världar är poeter judar", *Judisk Krönika*, 1985:3, s. 4.

blev "en sak mellan husfäder", gör hon en åtskillnad mellan svensk och dansk protestantism:

Det är något eget med vårt land. Danmark har efter kriget haft kvinnliga präster i pipkragar, väldiga moderliga gestalter, och det har aldrig varit något problem. Här blev det genast konstiga sexualmardrömmar.

I kraft av sin matriarkala aspekt förs den danska kyrkan av Trotzig till samma läger som katolicismen, ortodoxin och judendomen, alla med en öppenhet för religionens kvinnliga dimension.³¹

Den fjärde faktorn bakom Nordens frånvaro hos Trotzig är slutligen att hon knyter sin binära kulturkarta till en otrascenderbar antropologisk tolkningshorisont. Både Sverige och världen ses som skådeplatser för människans outplånliga "dominansvilja", som direkt leder tanken till Augustinus *libido dominandi*.³² Denna voluntativa människobild missgynnar ett Nordenkoncept på ett dubbelt sätt genom att undergräva både dess enhets- och dess särartsaspekt. De klassiska begreppen Norden och Skandinavien, utformade under 1800-talet, vilar på en konciliatorisk grund. De har, menar skandinavismförespråkaren Carl Jonas Love Almqvist, sin förutsättning i en naturlig, "historisk gifwen och säker tendens till Enhet" i "de Skandinaviska folkens sköte".³³ Den augustinskt tänkande Trotzig ställer sig tveksam till denna sorts antaganden om en elementär freds- och gemenskapsinstinkt. Med utgångspunkt i sin dominansteori lyfter hon fram människans aggressiva vargsida, "den ofattbara räckvidden hos hennes hat, den orsakslösa destruktionslust, som tycks ett med hennes livsvilja".³⁴ Medan Almqvist efterlyser en ny samnordisk historieskrivning, som bortser från kungarnas dynastiska konflikter och lyfter fram de nordiska folkstammarnas "föreningsband"³⁵, aktualiserar Trotzig den svensk-danska och den svensk-norska historien för att exponera splittring, krig och förtryck. Bakom den oskarianska unionstidens skenbart fredliga tillvaro hittar hon en desintegrerande "maktkamp" driven av individernas outplånliga "dödslust".³⁶

De klassiska begreppen Skandinavien och Norden åsyftar en speciell nordisk kvalitet, huvudsakligen kopplad till "Geografi, Historia och Språkbehandling".³⁷ Troztzigs augustinska människobild har starka universalistiska anspråk, som inte bara upplöser Nordens specificitet utan också relativiserar den för henne centrala Sverige/världenoppositionen. I *De civitate Dei* behandlar Augustinus olika geografiska statsorganismen och olika historiska perioder, men hans voluntativa synsätt reducerar alla till exponenter för en och samma konflikt: kampen mellan människans onda vilja och nåden.³⁸ Trotzig följer samma generaliserande linje och förklarar olika spatiala och temporala samhällsfenomen med en och samma själsliga drivkraft: "mänsklighetens beklagliga, tragiska och tydligt oföränderliga böjelse

³¹ Maciej Zaremba, "Jag går i vilka kyrkor jag vill", *Dagens Nyheter*, 20/12 1998.

³² Trotzig, *Jaget och världen*, 1977, s. 31; Augustinus, *De civitate Dei* 14, 28 (PL 41,436); Robert Austin Markus, *Saeculum: History and Society in the Theology of St. Augustine*, Cambridge: University Press, 1970, s. 93 f; John M. Rist, *Augustine. Ancient Thought Baptized*, Cambridge: University Press, s. 214 ff.

³³ Carl Jonas Love Almqvist, "Nordens sanna Politik. Art. 5. Lagverkets gemensamma utveckling för Skandinavien", *Jönköpingsbladet*, 24/2 1846; förf:s *Om skandinavismens utförbarhet. Föredrag*, Stockholm: Presidiesekretariatet, Nordiska rådet, 1994, s. 8; Anders Burman, "Vår lyckligaste tanke. C J L Almqvist om skandinavismen", *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, 2002:2, s. 251, 257 ff; Kari Haarder Ekman, "Mitt hems gränser vidgades". *En studie i den kulturella skandinavismen under 1800-talet*, Göteborg: Makadam Förlag, 2010, s. 111 ff.

³⁴ Birgitta Trotzig, "Det besegrade hatet", *Aftonbladet*, 15/9 1958.

³⁵ Almqvist, *Om skandinavismens utförbarhet*, 1994, s. 8, 15 ff; Burman, "Vår lyckligaste tanke", 2002, s. 256; Haarder Ekman, "Mitt hems gränser vidgades", 2010, s. 107 f.

³⁶ Birgitta Trotzig, "Inträdestal", i *Svenska Akademiens Handlingar från år 1986. Nittonde delen 1993*, Stockholm: Norstedts Förlag, 1994, s. 36 ff.

³⁷ Almqvist, *Om skandinavismens utförbarhet*, 1994, s. 9 ff; Burman, "Vår lyckligaste tanke", 2002, s. 255 ff; Haarder Ekman, "Mitt hems gränser vidgades", 2010, s. 106 ff.

³⁸ Augustinus, *De civitate Dei* 14, 13 (PL 41,421); Johannes van Ort, "Civitas dei – terrena civitas: The Concept of the Two Antithetical Cities and Its Sources (Books XI–XIV)", i Christoph Horn (red.), *Augustinus, De civitate dei*, Berlin: Akademie Verlag, 1997, s. 160 ff.

att till sist alltid hellre ta till den blodiga utvägen”.³⁹ Medan 1800-talets historiebegrepp definieras i opposition till naturen⁴⁰, återfaller historien i Trotzigs voluntativa antropologi i naturlagens ahistoriska rike:

Kain är inbyggd i lagen, i vår lag, mycket tätare och innerligare än man kan föreställa sig. Kain är inte min broder, han är jag, han är vävnaden i mitt jag. De andra inslagen i historien är tillfälliga, varar, bleknar, dör. Men konstant är den all historia genomgående enda enhetliga koncentrerade dödande-ansträngningen.⁴¹

De gånger Trotzig anlägger denna antropologiska tolkningsmall på nordiskt stoff försvinner det specifikt skandinaviska i det voluntativt uppfattade allmänmänskliga. I de dansk-svenska krigen ser hon ett ”tidlöst”, rumsligt opreciserat skeende, ”en sorts drömmiljö”, som exponerar ”rötterna till varför det är som det är”.⁴² Unionstidens oskarianska maktvilja uppfattar hon analogt som ”en allegori” över hela västerlandets ”expansionslust” och ”dess inneboende förstörelsedrift”.⁴³

Så långt har jag kommenterat Nordens frånvaro i Trotzigs författarskap utifrån hennes artiklar och intervjuer, där den framträder tydligast. Men de Nordenexkluderande mekanismerna är också verk samma i hennes skönlitterära verk. Sin största roman, *Dykungens dotter* (1985), har Trotzig utformat som en modern parabel vars två huvudkomponenter – bildledet och sakledet – inkorporerar var sin central nordisk intertext. Genom de Nordeneliminierande faktorerna blir dock båda intertexterna så radikalt försvagade i romanen att de inte förmår generera någon sammanhållen nordisk diskurs. Som den av Trotzig signerade baksidestexten markerar styrs bildledet i *Dykungens dotter* i stor utsträckning av H. C. Andersens saga ”Dynd-Kongens Datter” (1858). Den andersenska intertexten arbetar genomgående med nordiska referenser: nordiskt landskap, fornnordiska gudar, härjande nordmän etc. Uttryck som ”Norden” och ”de nordiske lande” är frekventa i Andersens text.⁴⁴ I Trotzigs roman försvinner denna nordiska kolorit. Å ena sidan ersätts den med historiskt skånskt och svenskt material. Uttrycket *Norden* används bara en enda gång i romanen – det är ett namn på en ölhall som existerade i mellankrigstidens Kristianstad.⁴⁵ Å andra sidan substitueras den nordiska rekvisitan av kristen ikonografi med universell antropologisk giltighet. Den sortens allmänmänskliga bilder finns redan i den danska sagan⁴⁶, men de görs betydligt tätare och mer komplexa i romanen. Kort sagt blir Andersens Norden i Trotzigs *Dykungens dotter* antingen Sverige eller världen.

En motsvarande dubbelriktad förskjutning underkastas den nordiska intertext som spelar en nyckelroll i romanens sakled: Sören Kierkegaards filosofi. Dels skrivs det kierkegaardska jaget in i oper-

⁴⁰ Frederick C. Beiser, *The German Historicist Tradition*, Oxford: University Press, 2011, s. 100, 312 ff.

⁴¹ Trotzig, *Jaget och världen*, 1977, s. 124.

⁴² Lundborg, ”Att hålla lidandets sår öppet”, 1968; Elisabeth Frankl, ”Processa mot Gud – det tycker jag är en utmärkt inställning!”, *Expressen*, 28/12 1972; Nyman, ”Mina verk inte dystra”, 1977.

⁴³ Trotzig, ”Inträdestal”, 1994, s. 39.

⁴⁴ H. C. Andersen, ”Dyndkongens datter”, i förf:s *Samlede Eventyr og Historier. Jubilæumsudgaven*, Köpenhamn: Høst & Søn, 2004, s. 546, 560 ff; H. Tøpsoe-Jensen, *Buket til Andersen. Bemærkninger til femogtyve Eventyr*, Köpenhamn: G. E. C. Gad, 1971, s. 159, 161 ff. Se även nordiska motiv i Lorentz Frølichs illustrationer till ”Dynd-Kongens Datter”: ”Illustration af H.C. Andersens eventyr ’Dyndkongens Datter’” (2), (10), (11), H.C. Andersens Information, http://www.hcandersen-homepage.dk/?page_id=40108 http://www.hcandersen-homepage.dk/?page_id=20174 http://www.hcandersen-homepage.dk/?page_id=40182 (hämtat 3.6.2018).

⁴⁵ Birgitta Trotzig, *Dykungens dotter. En barnhistoria*, Stockholm: Bonniers, 1985, s. 97; ”KrM KDCD007000 – Ölcafé”, Regionmuseet Kristianstad, <http://samlingar.regionmuseet.se/items/show/330200> (hämtat 3.6.2018).

⁴⁶ William Michelsen, ”Dynd-Kongens Datter – en førkristen myte om menneskenaturen”, i Henning Høirup, Aage Jørgensen & Peter Skautrup (red.), *Guldalderstudier. Festskrift til Gustav Albeck den 5. juni 1966*, Aarhus: Universitetsforlaget, 1966, s. 158 ff; Wilhelm Heizmann, ”Der Schlammkönig und seine Tochter. Mythos, Psychologie und Erzählverfahren in H. C. Andersens *Dynd-Kongens Datter*”, *skandinavistik*, 1995:1, s. 26 ff.

sonliga samhällsstrukturer, representerade av den maktfullkomliga svenska statsapparaten.⁴⁷ Dels blir den kierkegaardska existensen föremål för en antropologisk naturalisering. Den senare tendensen märks inte minst i romanens mest ödesdigra episod, Mojans möte med dykungen i skogen, som utformas i anslutning till Kierkegaards berömda exeges av den gammaltestamentliga ursynen i *Begrebet Angest* (1844).⁴⁸ De flesta syndgenererande element som den danska filosofen urskiljer i bibeltexten – språng, svindel, avgrund, intet, förvirring⁴⁹ – aktualiseras i och för sig i romanen, men deras produkt är inte något existentiellt kierkegaardskt syndtillstånd utan en naturbaserad, ahistorisk destruktionsvilja: "det är nu så att det hos alla finns en egendomlig lust att döda – att ta mellan nyporna och krossa".⁵⁰ Än en gång förlorar Norden den intertextuella kampen om romanen. Än en gång är vinnarna Sverige och världen, Sverige representerad av den historiskt förankrade samhällskritiken och världen företrädd av Augustinus universalistiska viljeteori.⁵¹ Än en gång exit Norden.

⁴⁷ Trotzig, *Dykungens dotter*, 1985, s. 186; Pleijel, "Människan, skapelsen, skapandet", 1982, s. 10; Nilsson, "Den årstid där evigheten börjar", 1985; Krzysztof Bak, *Den intersubjektiva synden i Birgitta Trotzigs Dykungens dotter*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005, s. 301 ff.

⁴⁸ Trotzig, *Dykungens dotter*, 1985, s. 15 f; Søren Kierkegaard, *Begrebet Angest*, Lars Petersen & Merete Jørgensen (red.), Borgen: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1991, s. 30 ff; Christine Axt-Piscalar, *Ohnmächtige Freiheit. Studien zum Verhältnis von Subjektivität und Sünde bei August Tholuck, Julius Müller, Søren Kierkegaard und Friedrich Schleiermacher*, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1996, s. 141 ff.

⁴⁹ Kierkegaard, *Begrebet Angest*, 1991, s. 46 ff, 57 ff; Arne Grøn, *Begrebet Angst hos Søren Kierkegaard*, Köpenhamn: Gyldendal, 1993, s. 26 ff; Walter Dietz, *Søren Kierkegaard. Existenz und Freiheit*, Frankfurt am Main: Anton Hain Verlag, 1993, s. 253 ff.

⁵⁰ Trotzig, *Dykungens dotter*, 1985, s. 235.

⁵¹ Bak, *Den intersubjektiva synden i Birgitta Trotzigs Dykungens dotter*, 2005, s. 227 ff, 339 f.